Marytė KONTRIMAITĖ

ARMĖNIJA

I

Raudonas šlaitas – aguonų,
Baltai raibuliuoja – ramunių.
Milžino laiptai –
terasos apklotos gėlėtais
kilimais, – čia debesys
vaikštinėja aukštyn ir žemyn,
viršūnėje – bažnytėlė,
vos atskiriama tarp uolynų,
prie pat sniegynų ribos
atsiskyrėlio būstas –
Viešpats visai netoliese...

II

Uolynų atšiaurūs veidai
sušvelnėja saulėlydy.
Upeliukė strimgalviais kūlversčiuoja per akmenis,
viršum jos pursluose – vaivorykštė.

Vienišas medis atšlaime
žiburiuoja žiedais –
slyvaitė, pražydusi net keliom savaitėm
vėliau už savo seseris ten, pakalnėje.
Trumpa tavo vasara –
paskubom sunokinti vaisius,
užtat saulė kaitresnė, ir oras –
gardus, svaiginantis, tyras.

Glostau akimis
baltas kalkakmenių galvas,
tik tų raudonai taškuotų –
samanos kraujo spalvos –
nepaliesiu;
čia kraujas tiško
per amžius ir amžius, ir amžius...

Viešpatie, žvelk maloningai
į šiuos akmenynus
baltai ir raudonai taškuotom galvom,
į šiuos uolynus ir žmones
pavargusiais atšiaurokais veidais, –
sušvelnėja saulėlydy...

Marytė KONTRIMAITĖ

ARMĖNIJA, KURI BUVO MANO

Rašytoja, vertėja ir žurnalistė Marytė KONTRIMAITĖ gyvai pasakoja apie savo patirtį mokantis armėnų kalbos Jerevano universitete, vertimų iš armėnų kalbos specifiką, kelionių po Armėniją įspūdžius, armėnų kultūrą, religiją, sovietinės ir dabartinės Armėnijos gyvenimą.

ARMENIA WHICH WAS MINE

The writer, translator and journalist Marytė KONTRIMAITĖ shares with us her experience of learning the Armenian language at the University of Yerevan, about translation issues, her impressions of her journeys around Armenia, Armenian culture, religion, and life in Armenia in Soviet times and nowadays.

Dovydas Sasunietis. Jervando Kočaro skulptūra

Tai prasidėjo 1971-aisiais, taigi – prieš keturiasdešimt metų. Ką tik baigtos lituanistikos studijos Universitete, įsidarbinta didžiausioje Lietuvos bibliotekoje, ką tik išėjo plonutis pirmas eilėraščių rinkinukas, ir štai braukiu storą brūkšnį biografijoje – išvykstu į svečią šalį. Šiuolaikiniam jaunimui tai visiškai paprasta, bet anuomet – anaiptol... Laisviau judėti galima buvo tik Didžiojoje Tėvynėje – SSRS, tvirtai geležinės uždangos apibrėžtoje erdvėje. Už sienos išvykti buvo nepaprastai didelis dalykas, tam reikėjo būti ideologiškai labai patikimam ir turėti užtarėjų valdžioje. Kadaise, „prie Stalino“, net iš savo kaimo iškeliauti buvo sudėtinga – turėjai kolūkyje dirbti, o ne kažkur važinėti, pasai ne visiems buvo išduodami. Bet po Nikitos Chruščiovo perversmo prasidėjęs „atlydys“ padėtį gerokai palengvino. Mano jaunystės laikais po tą plačiąją „brolišką respublikų šeimos“ teritoriją galima buvo judėti lengvai, tik turėk pinigų ir keliauk sau kad ir į tolimąją Kamčiatką ugnikalnių pasižiūrėti...

Bet aš anuomet iškeliavau ne į ekskursiją, o poros metų stažuotei į Jerevaną. Prasidėjo nuo to, kad Viktorija Daujotytė pasiteiravo, ar nenorėčiau išmokti kurią nors tarybinių respublikų kalbą, kad galėčiau versti jos literatūrą. Pasirodo, tai Rašytojų sąjungos iniciatyva, suderinta su Universitetu – pastarasis skiria stažuotę kurios nors respublikos universitete, Rašytojų sąjunga parenka, o Kultūros ministerija tvirtina kandidatūras. Net nežinau, kiek Didysis Centras buvo linkęs palaikyti tokias idėjas – versti tiesiog iš vienos respublikos kalbos į kitą be tarpininkės – rusų kalbos... O aš tada nė minutės negalvojusi pasakiau: „Taip, noriu – į Armėniją!“

Kodėl būtent ten? Viena iš literatams dėstomų disciplinų buvo tarybinių tautų literatūra. Aš mielai ją skaičiau, ir ne tik privalomą sąrašą (žinoma, vertimus į rusų kalbą). Man ypač patiko armėnų epas apie Dovydą Sasunietį. Vėliau daugelyje interviu armėnų spaudoje, radijo ir televizijos laidose į „privalomą“ klausimą – kodėl būtent armėnų kalbą pasirinkau, dažniausiai juokais atsakydavau: „Įsimylėjau Dovydą Sasunietį“. Tuomet buvau skaičiusi to fantastiško epo tik dalį, visas jis iš tiesų vadinasi „Sasuno narsuoliai“ (originale daugiaprasmio žodžio pirmoji reikšmė – kreivi, trenkti, t. y. keistuoliai, pakvaišėliai). Epe esama labai senos mitologijos atgarsių, bet šiaip jis įkvėptas VII–VIII amžių kovų su arabais. Tas kūrinys man įstrigo pirmiausia dėl to, kad labai skyrėsi nuo kitų tautų epų. Tokie kūriniai atspindi savo tautos idealą. Daugumos epų herojai negailestingai kaunasi su priešais, yra tobulai stiprūs, narsūs. O štai armėnų požiūris į savo herojus – kritiškas. Jie net kartkartėm nepiktai iš jų pasišaipo.

Dovydas naivokas, geraširdis ir nedorų žmonių lengvai apgaunamas. Jam gaila ne tik savųjų – ir priešo karių kraują lieti, todėl jų vadui kovos lemtį siūlo nuspręsti dvikova. Jau vėliau, įsiskaičiusi į originalą, aptikau, kiek daug tame epe atspindėta krikščioniškos ideologijos. Kovojančiam už teisingą reikalą herojui ant peties nusileidžia „Kovos kryžius“ (kovos šūkis: „Duona ir vynas, ir Kryžius ant mano peties!“), bet kai tik jis pažeidžia moralės principus, Kryžius dingsta, su juo ir sėkmė... Labai griežtos bausmės už išdavystę ir už šeimos moralės pažeidimus, ypač – nepagarbą vyresniesiems ir neištikimybę.

Kas dar? Man labai patiko armėnų šokiai. Visada domėjausi įvairių tautų kūryba, dainomis ir šokiais, kurie, mano įsitikinimu, gerai atskleidžia tautos dvasią. Armėnų šokiai išsiskiria savo gyvu temperamentu, daugiausia šokama susikibus į vieną gretą arba ratelį, darniai atliekami gana sudėtingi judesiai. Labai įspūdingi vyrų šokiai „Kočaris“, ypač „Tvirtovė“, kai vyrai šoka dviem rateliais, sustoję vieni kitiems ant pečių. Vyrų ir moterų bendruose šokiuose jokio pabrėžtinio erotizmo, tik gražus sutarimas susikibus už liemens arba už mažųjų pirštelių. Soliniuose šokiuose moterys juda laisvai, tačiau grakštūs lanksčių rankų judesiai akcentuoja tik veidą, nuo liemens laikomasi tiesiai, nenusileidžiant iki haremo šokiams būdingo šlaunų kraipymo.

Marytė Kontrimaitė prie puošniausio Armėnijos chačkaro (XIII a.). 1982. Rafi ABGARIANO nuotrauka

Dar žinojau Aramo Chačaturiano muziką, per televiziją buvau mačiusi jo garsųjį baletą „Spartakas“, ne kartą varčiau Martiroso Sariano reprodukcijų albumą...

Tačiau lemtingiausia mano apsisprendimui buvo Armėnijos geografinė padėtis – piečiausia respublika, kur išlikę senos Urartų kultūros pėdsakai. Kadaise svajojau apie archeologiją, bet manęs netraukė Lietuvos piliakalnių ir pilkapių kasinėjimai, domino senosios civilizacijos, skaičiuojančios savo istoriją tūkstantmečiais iki Kristaus.

Respublikinėje bibliotekoje atradau pageltusį armėnų kalbos vadovėlį rusų kalba, išleistą berods 1942 metais, matyt, skirtą kariškiams, saugantiems Armėnijoje SSRS sieną, nes ypač daug buvo atitinkamos leksikos. Pasimokiau abėcėlės, išmokau pasisveikinti, o daugiau – nelabai, – negi mokysiuosi sušukti: „Rankas aukštyn“ ir panašių dalykų....

Ir štai spalio mėnesį riedu traukiniu naktį per kalnus iš Tbilisio (ten atskridau lėktuvu) į Jerevaną. Vos kiek nusnūdusi, anksti paryčiais jau stoviu prie lango. Peizažas nykokas, prieblandoje – pilki ar rusvi kalnai, beveik jokios žalumos... Ir staiga, už posūkio – fantastika! Stūkso migloje daugiaspalvis Araratas – papėdė tamsiai mėlyna, į viršų vis šviesėjanti violetinė, o pati snieginė viršūnė – švelniai rožinė, anot graikų, „rausvapirštės“ Aušros nudažyta. Net kvapą užgniaužė. „Vadinasi, Sarianas neišgalvojo savo ryškiaspalvių peizažų, čia tikrai esama tokio grožio“, – pamaniau. Tai man buvo lyg simboliškas pasveikinimas ar apreiškimas, kad teisingai darau čia atvykdama. Vėliau vis prisimindavau tą vaizdą. Ypač gerai pasijutau, kai man papasakojo, kad 1828 metais, Rusijai užėmus persų valdytą Rytinę Armėniją, imperatorius Aleksandras I atkeliavo į Jerevaną ir tris paras laukė, kol pasirodys rūkuose paskendęs biblinis Araratas. Nesulaukęs iškeliavo, nusivylimą slėpdamas išdidžiai pareiškė, kad ne tik jis nepamatė kalno, atseit ir kalnas liko jo nepamatęs...

Paskui – ką gi, buvo dar daug džiaugsmų, ryškių įspūdžių, ypač istorijos ir kituose muziejuose, garsiausių istorinių, archeologijos ir architektūros paminklų vietose, klajonėse po kalnus, kur gėrėjausi nuostabiais peizažais, ypač pavasarį, kai sužaliuodavo, įvairiom spalvom sužydėdavo alpinės pievos... Niekad nepamiršiu Sevano ežero salos (dabar ten pusiasalis): aukštoka akmeninga kalva, ant jos – tokių pat rusvų akmenų dvi IX amžiaus bažnytėlės, šalimais – pajuodę nuo prie jų degintų žvakelių nuostabiai ornamentuoti seni akmeniniai kryžiai – chačkarai (*chač* – kryžius, *khar* – akmuo). Ir visa tai supa raudonų aguonų kilimai, o fonas – mėlynų mėlyniausias ežeras ir violetiniai kalnai kitame krante... Arba – Garni tarpeklis su „akmeniniais vargonais“ ir tikros antikinės I amžiaus graikiško stiliaus šventyklos griuvėsiai (dabar atstatyta); Gehardo komplekse – vienoje uoloje iškalta bažnyčia, kur klausiausi senų armėnų giesmių, atliekamų nuostabios trijulės: garsių dainininkų soprano Lusine Zakarian ir tenoro Tigrano Jerkato, o su jais puikaus boso – vietos kunigo... Jie buvo trise, o aidėjo taip, kad atrodė – gieda visas choras. Ir dar daug daug visko – neišvardinsiu.

Mokytis kalbos nebuvo labai sunku. Kai išmoksti abėcėlę, viskas eina lengvai: kalba labai taisyklinga, gramatika lyg matematika – nors jie ir linksniuoja, ir asmenuoja, taisyklės nesunkiai įsimenamos, beveik nėra išimčių, nėra giminės

kategorijos, skaitoma taip, kaip rašoma, kirtis fiksuotas – visada žodžio gale.

Turėjau du gerus mokytojus: šiuolaikinės armėnų kalbos ir senosios – grabaro, kuria užrašyti seniausi veikalai nuo V iki XII amžiaus. Po gero pusmečio, kai jau sukrimtau visą apystorį armėnų kalbos vadovėlį ir daugmaž padoriai galėjau susikalbėti, mano dėstytoja suabejojo, ar dar galėtų ko mane išmokyti. Ir aš sugalvojau – ėmiau namie daryti senosios armėnų poezijos pažodinius vertimus, kuriuos per pamokas analizuodavom, aiškindavomės retesnius žodžius ar posakius. O kadangi pamokos vykdavo Armėnų kalbos katedroje (man vienai negi skirs visą auditoriją), tai neretai tos analizės išvirsdavo į tikras kelių dėstytojų diskusijas. Taip išsiverčiau viduramžių poeto Nahapeto Kučako visą kūrybą, taip pat XVIII amžiaus garsiausio armėnų poeto Sajato Novos kūrybą armėnų kalba, tačiau jis rašė ir gruzinų bei tiurkų kalbomis (gimęs ir didžiumą gyvenimo praleidęs Tbilisyje, tapo trijų tautų mėgstamų dainų autorium), dar mokėjo ir persų kalbą. Ir štai aptinkam žodį, kuris gal tarmiškas, gal skolinys, atklydęs iš gruzinų, tiurkų, arabų ar persų kalbos, ir metaforos reikšmė visais atvejais skiriasi...

Tos pamokos buvo ypatingos ir tuo, kad mano mieloji švelnaus madonos veido docentė Lusik Maksudian ten pat išvirdavo kavos, pavaišindavo ir dar paburdavo iš kavos tirščių, bet visada sakydavo tik gerus dalykus... Pamokė ir mane to meno, kaip atpažinti ženklus, jų simbolikos. Vėliau jau Lietuvoje kai kada nustebindavau pažįstamus tiksliom įžvalgom, kol kartą neatsargiai tai padariau kunigo Vaclovo Aliulio akivaizdoje, po jo pastabos baigiau tą katalikei netinkamą burtininkavimą.

Buvo ir nusivylimų, susidūrus su tikru svetimumu, kuris vėliau, kai jau neblogai kalbėjau armėniškai, dažnai virsdavo pabrėžtiniu svetingumu. O labiausiai kankino ilgesys – Lietuvos, namų, tėvų, kalbos... Rašiau iš ten neįtikėtino ilgumo laiškus (Viktorija Daujotytė kartą sakė gavusi bene 20 puslapių laišką, nepanašu į teisybę, bet parodyti atsisakė, – laikysianti, kol kada nors rašys apie mane, ko aš nelabai tikiuosi sulaukti). Dar labai trūko juodos duonos (mama net buvo atsiuntusi džiūvėsių), ilgėjausi Vilniaus, žalių miškų, net Lietuvos lietaus, švelnesnės saulės – tenykštė, aukštikalnių, saulė aštri, – supratau, kodėl armėnų moterys taip storai grimuojasi veidus...

Poeziją pabandžiau versti jau po pusmečio, Lietuvoje pasirodė kelios mano vertimų publikacijos. Ten buvau priimta į Armėnijos jaunųjų rašytojų sekciją, susipažinau su kūrėjais, savo bendraamžiais ir vyresniais, „graužiau“ klasiką. Su poezija buvo gana paprasta, o štai prozą įveikti sekėsi sunkiau. Pirmiausia dėl milžiniškų armėnų kalbos lobių – gausios sinonimikos, išlaikytos, senos, šnekamojoje kalboje nebevartojamos leksikos, tarmybių, frazeologizmų. Stebino tai, kad literatūrinėje kalboje nebuvo įprastinių tarptautinių žodžių. Jie net žodžiui „atomas“ dar senovėje, (turbūt versdami graikų filosofus) sugalvojo savo žodį *hjulė*: pažodžiui – mažiausia dalelytė... Tarp armėnų kalbos besimokiusių švetimšalių populiarus buvo juokelis, kaip armėniškai galima pavadinti makaronus: *jerkarachmorakloracak*, pažodžiui – ilgas+iš tešlos+apvalus+su skylute.

O štai kasdienėje kalboje klestėjo svetimybės. Tiesiog nuostabu, kaip jie įprastinius buities daiktus, net vietinės gamybos populiarius maisto produktus vadindavo svetimais žodžiais. Dar vienas mūsų juokelis – neva armėniškas sakinys: *Uglavoj magazinum kalbasti očered ka* (čia vienintelis armėniškas žodis – *ka* – yra). Prastai mokantiems rusų kalbą verčiu: „Kampinėje parduotuvėje yra eilė prie dešros“. Žinoma, armėnų kalboje netrūko jokių žodžių, aš stengdavausi kalbėti kuo švariau. Dėl to išgarsėjau aplinkinėse parduotuvėse. „Tai vėl atėjai mūsų kalbos mokyti?“ – juokdamiesi pasitikdavo pažįstami pardavėjai. O aš pabrėžtinai sakydavau tik armėniškus produktų pavadinimus, jokių „sosiskų“ ar panašių stengiausi šiukštu neištarti...

Stebino ir daugybė rusiškų mokyklų bei darželių, žinant, kad Armėnijoje ypač mažai kitataučių: armėnų – per 89 nuošimčius, rusų – bene tik apie 2,3, tiurkų azerų (jie turėjo savo mokyklas) – per 5 nuošimčius, dar pora nuošimčių kurdų (taip pat turėjo mokyklas), kitų dar mažiau... Armėnai leisdavo savo vaikus į rusiškas mokyklas, tikėdamiesi, kad taip lengviau užtikrins jiems ateitį – galės studijuoti Maskvoje ar kur nors Rusijoje, vėliau su rusišku išsilavinimu net Jerevane ar kitame Armėnijos mieste galima būtų rasti darbo, ypač kad visa raštvedyba privalėjo būti tvarkoma rusų kalba, o jei neras darbo Armėnijoje, ką gi – plati sovietinė tėvynė, nepražus... Pažįstamas rašytojas piktinosi, kad armėnų inteligentai leidžia vaikus į rusiškas mokyklas ir jie dorai neišmoksta armėnų kalbos. Kai paklausiau, į kokią mokyklą eina jo paties du vaikai, truputį susigėdęs prisipažino: „Mūsų kieme buvo rusiškas darželis, paskui visi vaikų draugai išėjo į rusišką mokyklą, tai va...“ Kiti aiškindavo, kad rusiškos mokyklos geriau aprūpinamos, kad ten aukštesnis mokymo lygis. Ir nusistebėdavo, kai pasakydavau, kad lietuvių vaikų rusiškose Lietuvos mokyklose nebūna, gal tik iš mišrių šeimų....

Bendrabutyje, kuriame buvau apgyvendinta, viename kambaryje su manimi gyveno studentė iš Bulgarijos. Ji studijavo universiteto rusiškoje grupėje (daug specialybių buvo sudubliuotos – dėstoma armėnų ir rusų kalba). Pas ją atėjusi bendrakursė armėnė, kažkokio aukšto valdininko duktė, pamačiusi, kad skaitau armėnišką knygą, nusistebėjo, kam tą armėnų kalbą reikią mokytis, juk viskas išversta į rusų kalbą. „Aš tai armėniškai neskaitau“, – pareiškė. Aš paklausiau, tai kokios ji tautybės. „Kaip? Žinoma, armėnė!“ – kone pasipiktinusi išdidžiai atrėžė. Neištvėrusi pasakiau, kad puikios armėnų poezijos ji niekada iš tiesų nežinos, nes neįmanoma išversti fantastišką viduramžių poetą Narekci, dainių Sajatą Nova ar ypač tautišką Tumanianą, kurio kūryba paremta armėnų folkloru... Nežinau, ar ta mergaitė susimąstė, nes tuoj nusuko kalbą kitur.

Dabar į tuos faktus žiūriu šiek tiek atlaidžiau. Juk ir pas mus lietuvių kalbos vertė gerokai pakito – joje pilna anglų kalbos žodžių ar išdarkytų vertalų, primityviai perimtų frazeologizmų kaip „turėti gerą laiką“, net gramatika nukentėjo – beveik neišgirstu (per radiją, kartais – ir laidų vedėjų kalboje) dalies ar neiginio kilmininko, nukentėjo ir kitų linksnių vartojimas. Ir daugelio mokinių bei jų tėvelių požiūriu svarbu stropiau išmokti anglų kalbą, kad būtų galima iškeliauti svetur studijuoti, o vėliau – gal ir įsikurti...

Marytė Kontrimaitė Armėnijos kalnuose. 2006.
Ruslano ARUTIUNIANO nuotrauka

Ir tada Armėnijoje, ir dabar Lietuvoje to reiškinio priežastys panašios, bet ne tapačios. Viena jų – bedarbystė, kuri anuomet Armėnijoje buvo tikrai nemaža. Tenykštė akmenynų žemė negalėjo išmaitinti didėjančių miestų gyventojų, o kaimai geriau laikėsi tik Ararato lygumoje ir keliuose slėniuose, kitur – kur yra lygumėlė plokščiakalnyje, ten trūksta vandens, jo tenka atvesti, į senąsias kalnų atšlaičių terasas, kur ardavo jaučiais, traktoriai neįropojo, tos žemės buvo apleistos (privatizavus žemę 1992 metais, vėl visi ploteliai įdirbti), kolūkiai skurdo, iš jų žmonės traukė į miestus, ten irgi trūko darbo, tai armėnai ėmė važiuot uždarbiauti į Rusiją ar kitas respublikas. Padirbėja svetur, šeimas palikę Armėnijoje, siuntinėja pinigus, parvyksta atostogų ar ilgesniam laikui. Neretai tose uždarbiavimo vietose atsirasdavo ir po antrą šeimą, pirmoji – apleidžiama. Apie tai anuomet jau rašyta ir diskutuota spaudoje.

Pačioje Armėnijoje tokie dalykai buvo labai reti – veikė griežta giminių priežiūra. Garsus prozininkas Hrantas Matevosianas juokaudamas pasakojo: „Jerevane nukrypti „į kairę“ gana sudėtinga. Vos pakalbini kokią simpatiškesnę merginą, paaiškės, kad ji – tavo bobutės pusbrolio kaimyno svainė, o jei ne ji pati, tai atitinkamas giminė ar kaimynas pastebės, ir audros neišvengsi...“

Tiesos čia būta, užtat į Armėniją atvykdavo nemaža rusių ir kitų svetimšalių laisvų panelių uždarbiauti ar tik papramogauti. Dėl to ne kartą ir man teko patirti labai nemalonių momentų, kai būdavau kalbinama kaip tokios rūšies atvykėlė, kartais ir su nemandagiais, labai atvirais pasiūlymais. Paprastai neatsakydavau, bet kartais sustojusi atskaitydavau griežtu tonu pamokslą lietuviškai, stengdamasi nepavartoti jokių į rusų kalbą panašių ar tarptautinių žodžių. Tai suveikdavo, vienas kitam pasakydavo: „Užsienietė, palik ramybėje“. Vėliau ėmiau kartais „auklėti“ mane užkabinusius jau armėniškai, bet greitai nustojau, nes reakcija būdavo kitokia – nudžiugęs „kavalierius“ imdavo žerti komplimentus ir kviesti į svečius, žadėdamas supažindinti su šeima ir t. t. Dėl tų užkabinėjimų pareidavau įniršusi, ir nesinorėdavo niekur eiti. Todėl gana dažnai paprašydavau kurį nors pažįstamą vaikiną iš bendrabučio, kuriame gyvenau, mane palydėti. Man, įpratusiai Lietuvoje vienai vaikščioti ir važinėti, kur panorėjus, tai buvo nelabai lengva – prašinėti tokios „globos“. Ypač kad tai grėsė pereiti į didesnes pretenzijas ar bent viltis. Todėl atsitiko taip, kad dažniausiai prašydavau mane palydėti kur nors vieną labai kuklų ir simpatišką matematiką. Turėjau progos įsitikinti jo protingumu ir padorumu. Taip ir vaikštom kartu kone keturiasdešimt metų...

Apkeliavau beveik visą Armėniją, įkopiau į daugumą didesnių kalnų. Į Araratą žvelgdavau bene su tokiu pat ilgesiu kaip ir armėnai – nuo 1920 metų, kai bolševikinė Rusija nemažą armėnų gyvenamos teritorijos dalį padovanojo Turkijai, šventasis armėnų kalnas atsidūrė už sienos... Užsieniuose gyveno ir didelė armėnų tautos dalis – jų išeivija susiformavo daugiausia iš pabėgėlių, kurie gelbėjosi nuo genocido turkų valdomoje Vakarų Armėnijoje. Jie sugebėjo ir svetimose šalyse išsaugoti savo kultūrą ir religiją. Apaštalinė Armėnų bažnyčia labai didelį dėmesį skyrė švietimui: kur tik atsirasdavo didesnė armėnų kolonija, susikurdavo religinė bendruomenė, pasistatydavo savo bažnyčią, steigdavo mokyklas ir įvairias patriotines bei kultūrines organizacijas. Panašiai kaip mūsų išeivijoje, tiktai kur kas didesniu mastu – jau nuo seno didesnė jų tautos dalis gyveno svetur, nes ištisais šimtmečiais per jų žemę traukė vieni po kitų įvairūs užkariautojai, o nuo XVII amžiaus, kai Armėniją pasidalino Persija ir Turkija, ypač pastarojoje jų gyvenimas vis sunkėjo.

Krikščionybę armėnai gerbia, nes netekus valstybingumo jų bažnyčia liko pagrindinė kalbos ir kultūros saugotoja ir puoselėtoja. Vienuolynuose buvo perrašinėjami, vėliau – spausdinami savi raštijos paminklai ir vertimai iš senųjų graikų, lotynų, arabų, persų kalbų, kuriami nauji teologijos, filosofijos, istorijos, net matematikos veikalai, sava natų sistema (susiformavusia VII amžiuje) užrašytos puikios senovinės giesmės, religinė ir pasaulietinė poezija.

Sovietinėje Armėnijoje religija iš pradžių labai persekiota, panaikinti vienuolynai, uždaryta didžioji dalis bažnyčių, išliko vos penkios veikiančios, o daugiausia armėnų gyvenamame Azerbaidžanui atitekusiame Kalnų Karabache iš kelių šimtų buvusių šventovių veikiančios neliko nė vienos... Bet kiekvienas armėnas, net mažaraštis ir visiškai nereligingas, svetimiesiems neužmiršdavo pasigirti, kad Armėnija pirmoji pasaulyje 301 metais paskelbė krikščionybę valstybine religija. Tuo metu Romos imperijoje krikščionys dar buvo persekiojami, ir tik 313 metais imperatorius Konstantinas krikščionybę legalizavo... Armėnai vieni pirmųjų IV a. pradžioje išvertė į savo kalbą Šventąjį Raštą, sukūrė daug teologijos veikalų... Tačiau sovietinėje Armėnijoje religinis gyvenimas buvo apmiręs. Visų armėnų svarbiausioji bažnyčia Ečmiadzine su Visų Armėnų katalikoso būstine ir kunigų seminarija buvo valdžios griežtai prižiūrima, todėl veikė kiti armėnų religiniai centrai – patriarchatai Libane ir Jeruzalėje..

Paprasti piliečiai apie savo religiją išmanė labai menkai. Didelė jų dalis buvo net nepakrikštyta. Užtat po 1988 metų, prasidėjus tautiniam atgimimui, imta masiškai krikštytis, dabar daug bažnyčių restauruota, pastatyta naujų, ypač žemės drebėjimo zonoje, kur senosios sugriuvo, o naujosiose gyvenvietėse jų nebuvo iš viso. Šias statybas remia ir senosios diasporos, ir naujosios. Rusijoje dabar gyvena apie du milijonus armėnų. Jų ten ėmė daugėti jau mano studijų Armėnijoje

metu, bet ypač daug plūstelėjo po 1988-ųjų žemės drebėjimo, kai buvo uždaryta atominė elektrinė (vėl veikia nuo 1995 metų), dėl konflikto su Azerbaidžanu sutriko naftos ir dujų tiekimas, buvo uždaryta dauguma gamyklų, sustojo kalnakasybos pramonė. Daugelis vyrų uždarbiauja Rusijoje ir kitose buvusiose sovietinėse respublikose bei tolimesniame užsienyje ir siunčia pinigus Armėnijoje pasilikusioms savo šeimoms. Dar vienas įdomus reiškinys – su visa šeima apsigyvenę svetur armėnai dažnai atsiunčia savo vaikus pas senelius, kad Armėnijoje lankytų mokyklas (rusiškų mokyklų liko vos kelios, tik didžiuosiuose miestuose) ir išmoktų savo kalbos. Žinoma, dabar Armėnijoje, kaip ir pas mus, yra mokyklų bei aukštojo mokslo įstaigų su dėstomąja anglų kalba arba bent sustiprintu anglų ar prancūzų kalbų mokymu. Daug jaunimo išvyksta į Vakarus studijuoti, įsiliedami į senąsias diasporas.

Šiuo metu gyvenimas Armėnijoje stabilizavosi. Krizė ir ten justi, bet, sakyčiau, mažiau negu pas mus. Iš dalies todėl, kad skolinimasis iš bankų nebuvo toks populiarus – paprasti gyventojai daugiausia skolinasi iš artimųjų, draugų, pažįstamų... Nutiesus dujotiekį iš Irano pagerėjo aprūpinimas dujomis, elektra tiekiama, gamyklos vėl veikia, ir kalnakasyba atsigavo (daugiausia čia lėmė užsienio investicijos). Gerai besimokantys studentai gauna pensijas ir stipendijas, po truputį daugėja paramos kultūrai. Vėl imta organizuoti unikalias šventes pagerbiant Šventuosius Vertėjus (yra tokia religinė šventė, kai minimi Biblijos ir kitų svarbiausių religinių veikalų vertėjai), – sukviečiami vertėjai iš armėnų į kitas kalbas ir atitinkamai – iš kitų kalbų į armėnų kalbą. Keliose tokiose šventėse teko pabūti ir man. Galėjau pasidžiaugti keliais klasikos vertimais, savo sudaryta armėnų poezijos antologija. Dabar su atodūsiu suprantu, kad šiuo metu vertimams iš armėnų į lietuvių kalbą laikas nepalankus. Džiaugiausi, kad šviesaus atminimo Sigitas Geda pateikė mūsų literatūros mėgėjams ir žinovams unikalų X amžiaus nuostabaus poeto Narekaci vertimą, remdamasis gerais pažodiniais vertimais. Mane ilgą laiką daug kas kalbino to imtis, bet aš sakydavau, kad tokiu atveju reikėtų mane uždaryti vienuolyno celėje kokiems trejiems metams ir leisti skaityti vien Šventąjį Raštą, senuosius armėnų, kitus ankstyvuosius teologijos, filosofijos ir istorijos veikalus bei seniausiąją armėnų literatūrą. Būdama žmona ir motina, rūpindamasi buitimi ir paprasčiausiu pragyvenimu, aš tikrai negalėjau tiek susikaupti...

Dabar, kai dukros užaugo, turiu vilties, kad pajėgsiu dar išversti ir pavyks kaip nors išleisti kai kuriuos mano seniai nusižiūrėtus kūrinius. Pavyzdžiui, Lietuvoje gyvenančio (turinčio lietuvę žmoną ir Lietuvos pilietybę) žymaus prozininko, neseniai Armėnijos nacionalinę premiją gavusio Vahagno Grigoriano kūrybos rinktinę, puikaus poeto ir prozininko Gurgeno Mahari (Stalino laikais jis du kartus buvo įkalintas ir ištremtas į Sibirą, ten vedė lietuvę tremtinę, o gavęs laisvę nuolat lankėsi Lietuvoje, – ir mirė Palangoje) nepaprastai įdomų romaną apie lagerių gyvenimą „Spygliatvorės žiedai“. Jis šiek tiek primena Sruogos „Dievų mišką“, tik Mahari kūrinyje daugiau humoro, ne sarkazmo, kaip mūsų rašytojo, ir dar įpinta graudaus lyrizmo. Dar turiu nedrasią svajonę imtis fantastiškojo epo apie „Sasuno narsuolius“ – išversti visą, iš originalo, nes dabar turime tik išcenzūruotą, sutrumpintą „Dovydą Sasunietį“, verstą iš rusų kalbos...

Marytė KONTRIMAITĖ

Vertėjai iš armėnų kalbos Vertėjų šventėje. Trečia iš kairės – Marytė Kontrimaitė. 2006. Ruslano ARUTIUNIANO nuotrauka